

УДК 711.143:631.15(477.73)

О. І. Котикова,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

А. В. Богославська,

д. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та менеджменту освіти,
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв

Ю. А. Степанченко,

магістрант, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

О. Kotyko

doctor of economics, professor, head of the department of business economics,
Mykolayiv natsional agrarian university, Mykolaiv

A. Bohoslavska,

doctor of economics, assistant professor of the department of business economics,
Mykolayiv natsional university V.O. Sukhomlynsko, Mykolaiv

Yu. Stepanchenko,

Master, Mykolayiv State Agrarian University, Mykolaiv

ECONOMIC EFFICIENCY OF AGRICULTURE IN AGRICULTURAL ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS

Проведено дослідження економічної ефективності землекористування у сільськогосподарських підприємствах регіону за такими показниками: урожайність сільськогосподарських культур (зернові та зернобобові, соняшник, соя, ріпак озимий та ярий, картопля, овочі відкритого ґрунту, баштанні продовольчі); собівартість виробництва основних видів продукції рослинництва; результати від реалізації технічних (соняшник та ріпак), зернових та зернобобових культур (зернові та зернобобові, пшениця, ячмінь та кукурудза на зерно); рівень рентабельності та прибутковості галузі рослинництва. Період дослідження охоплює дані за 2005—2016 роки. На основі отриманих результатів зроблено висновок про рівень економічної ефективності землекористування у сільськогосподарських підприємствах регіону. Проведені дослідження мають на меті забезпечити моніторинг стану галузі для прийняття управлінських рішень стосовно сталого розвитку регіону.

The research of economic efficiency of agriculture in agricultural enterprises of the region was carried out on the following indicators: yield of agricultural crops (grain and leguminous plants, sunflower, soybean, winter and spring rape, potatoes, open-ground vegetables, melons foodstuffs); cost of production of the main types of crop production; results from technical sales (sunflower and rape), grain and legume crops (grain and leguminous plants, wheat, barley and maize for grain); the level of profitability and profitability of the crop production sector. The study period covers data for 2005—2016. On the basis of the obtained results, a conclusion is made about the level of economic efficiency of agriculture in agricultural enterprises of the region. The conducted researches are aimed at ensuring the monitoring of the state of the industry for making managerial decisions regarding the sustainable development of the region.

Ключові слова: землекористування, сільське господарство, економічна ефективність, динаміка.

Key words: land use, agriculture, economic efficiency, dynamics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід до ринкової економіки тісно пов'язаний із значними змінами земельних відносин. У свою чергу, криза виробництва, що перманентно розвивається в аграрному секторі

економіки гостро ставить питання пошуку механізмів формування перспективного сільськогосподарського землекористування. Земельна реформа, що проводиться в країні з орієнтацією на ринкові відносини, займає цент-

Таблиця 1. Урожайність сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, ц з 1 га

Сільськогосподарські культури	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2010 р.
Зернові та зернобобові	24,7	29,7	12,9	36,8	33,4	33,5	40,3	163,2
Соняшник	14,4	17,1	19,3	28,5	21,4	24,0	26,1	181,3
Соя	8,2	7,4	5,2	11,1	12,8	12,9	...	...
Ріпак озимий та ярий	13,8	13,4	18,5	22,9	32,7	28,6	...	...
Картопля	-	148,5	-	100,8	-	...	109,0	-
Овочі відкритого ґрунту	132,0	109,7	94,5	52,5	...	87,7	204,5	154,9
Баштанні продовольчі	33,6	23,2	44,5	25,5	...	...	...	...

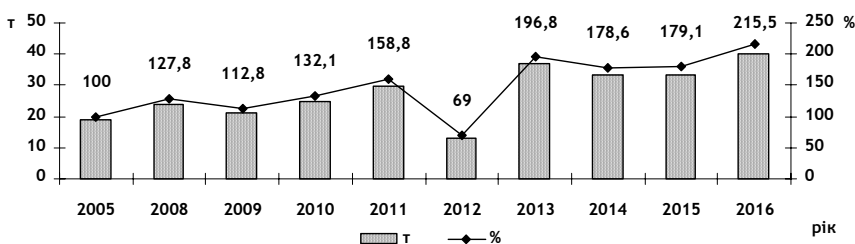
Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області.

ральне місце в економічних перетвореннях і пов'язана з низкою невирішених проблем економічного, юридичного та організаційного характеру. Вона не забезпечує в повній мірі економічно доцільного використання землі [1].

Зростаючі потреби суспільства в життєвих засобах і ресурсах та одночасно в чистоті й еколого-безпечному довкіллі, з одного боку, і обмеженість природних ресурсів, функціонування біосфери за своїми законами, з другого — висувають тепер на перший план проблеми раціонального використання природно-ресурсного потенціалу. В цих умовах важливим завданням науки є дослідження передумов і закономірностей переходу суспільства до сталого розвитку [2], у тому числі — сільськогосподарському землекористуванні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі підвищення ефективності використання земельних ресурсів присвячені дослідження В.В. Горлачука, В.Я. Месель-Веселяка,

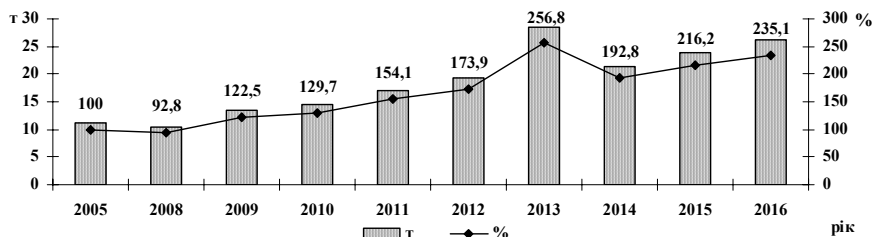
Рис. 1. Динаміка рівня урожайності зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, ц з 1 га

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області.

А.М. Третяка, М.М. Федорова та багатьох інших. Водночас складність цієї проблеми в практичному і теоретичному плані, необхідність постійного моніторингу стану та ефективності землекористування потребує конкретних досліджень із даної тематики з урахуванням регіональних особливостей.

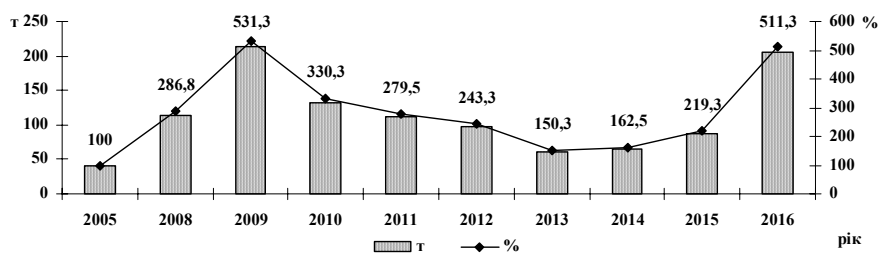
ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання полягає у встановленні рівня економічної ефективності землекористування у сільськогосподарських підприємствах регіону. Проведені дослідження мають на меті забезпечити моніторинг стану галузі для прийняття управлінських рішень стосовно сталого розвитку регіону.

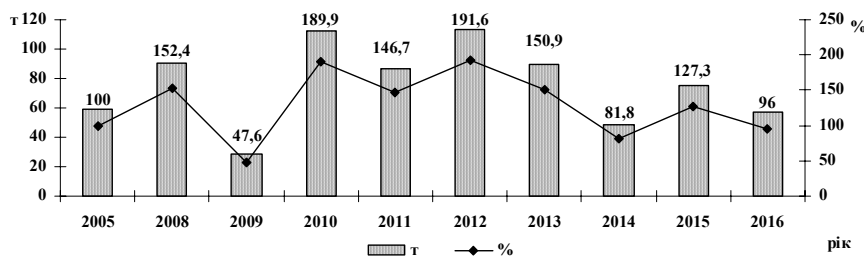
Рис. 2. Динаміка рівня урожайності соняшнику у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, ц з 1 га

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області.

Рис. 3. Динаміка рівня урожайності овочів у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, ц з 1 га

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області.

Рис. 4. Динаміка рівня урожайності плодів та ягід у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, ц з 1 га

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основним показником, що характеризує рівень ефективності галузі рослинництва є урожайність сільськогосподарських культур. Беручи до уваги той факт, що переважна більшість ріллі сільськогосподарських підприємств є орендованою, цей показник має важливий зміст не лише економічний, а й соціальний. Ми підтримуємо думку М.М. Бабича [3; 4] про доцільність визначення розміру орендної плати за землю в оптимальних параметрах (15—30% від розрахункового прибутку та 15—30% від отриманого врожаю) в розрізі культур з урахуванням рівнів їх урожайності.

Урожайність сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах Воз-

несенського району у 2016 році порівняно з 2010 роком по зерновим та зернобобовим зростає на 63,2 %, по соняшнику — на 81,3 а по овочам відкритого ґрунту — на 54,9 % (табл. 1).

Аналогічно до динаміки виробництва зернових змінюється врожайність культури: найменший показник отримано у 2012 році, а найвищий — у 2016 році. В цілому динаміка урожайності зернових в сільськогосподарських підприємствах

Вознесенського району має позитивну динаміку до зростання (рис. 1).

Так само, аналогічно до динаміки виробництва соняшнику змінюється врожайність культури: найвищий показник отримано у 2013 році, а в цілому динаміка урожайності має позитивну динаміку до зростання (рис. 2).

Так само, аналогічно до динаміки виробництва овочів змінюється врожайність культури: найвищий показник отримано у 2009 році, а в цілому динаміка урожайності відрізняється значною строкатістю (рис. 3).

На відміну від стабільних обсягів виробництва динаміка урожайності плодів та ягід відрізняється строкатістю; при цьому найвищий показник отримано у 2012 році, а найменший — у 2009 році (рис. 4).

Таблиця 2. Собівартість виробництва основних видів продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, грн за 1 ц

Культури	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Зернові – всього	82,37	104,31	148,53	130,97	140,19	248,55	214,52
у % до 2010 р.	100,0	126,6	180,3	159,0	170,2	301,7	260,4
Соняшник	167,51	215,09	211,18	180,73	242,34	524,89	604,66
у % до 2010 р.	100,0	128,4	126,1	107,9	144,7	313,3	361,0
Ріпак	175,92	279,46	395,2	210,26	405,46	1399,78	460,28
у % до 2010 р.	100,0	158,9	224,6	119,5	230,5	795,7	261,6
Соя	178,13	176,81	218,14	-	430,32	208,67	733,46
у % до 2010 р.	100,0	99,3	122,5	-	241,6	117,1	411,8
Овочі відкритого ґрунту	106,74	69,11	105,96	110,3	300,36	394,68	-
у % до 2010 р.	100,0	64,7	99,3	103,3	281,4	369,8	-

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики в Миколаївській області.

Таблиця 3. Результати від реалізації зернових та зернобобових культур у 2016 році в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Показник	Зернові та зернобобові	Пшениця	Ячмінь	Кукурудза на зерно
Кількість реалізованої продукції, ц	712140	379402	257759	73533
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн	175380,5	93980	57470,9	23526,9
Чистий дохід (виручка), тис. грн	235181,4	129288	79623,9	25381
Прибуток (збиток), тис. грн	59800,9	35308	22153	1854,1
Собівартість 1 ц, грн	246,27	247,71	222,96	319,95
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	330,25	340,77	308,91	345,16
Рівень рентабельності (збитковості), %	34,1	37,6	38,6	7,9

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Миколаївській області.

Таблиця 4. Результати від реалізації технічних культур у 2016 році у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Показник	Соняшник	Ріпак
Кількість реалізованої продукції, ц	415393	7482
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн	264497	3443,8
Чистий дохід (виручка), тис. грн	355256,3	6051,8
Прибуток (збиток), тис. грн	90759,3	2608,0
Собівартість 1 ц, грн	636,74	460,28
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	855,23	808,85
Рівень рентабельності (збитковості), %	34,3	75,7

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Миколаївській області.

Таблиця 5. Результати від реалізації плодів у 2016 році в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Показник	Плоди
Кількість реалізованої продукції, ц	29883
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн	11139,3
Чистий дохід (виручка), тис. грн	10823,4
Прибуток (збиток), тис. грн	-315,9
Собівартість 1 ц, грн	372,76
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	362,19
Рівень рентабельності (збитковості), %	-2,8

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Миколаївській області.

Оскільки рівень врожайності залежить не лише від технології вирощування, кліматичних умов та сортів, при визначенні напрямів підвищення ефективності використання земель

сільськогосподарського призначення важливим є врахування якісного стану ґрунтів [5].

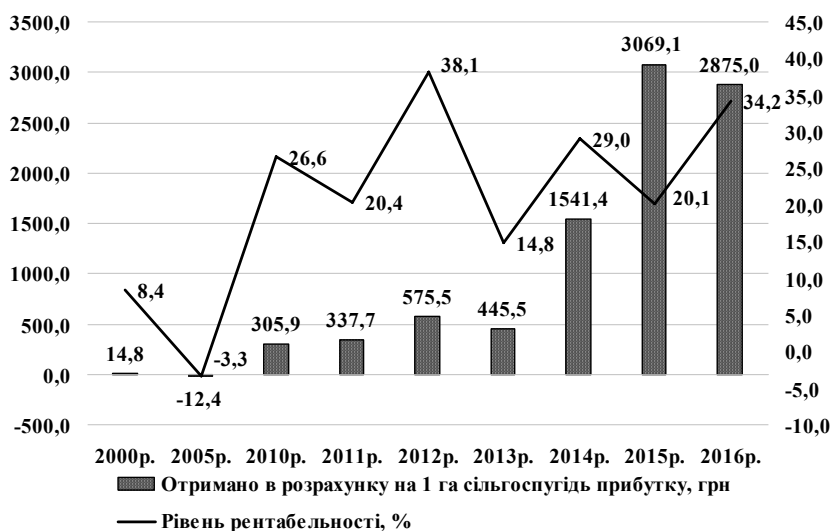
Урожайність є визначальним фактором рівня собівартості продукції, який для виробника має набагато більше ваги, оскільки безпосередньо впливає на прибуток. Собівартість виробництва основних видів продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району за період з 2010 по 2016 роки зростає, зокрема: при виробництві зернових — на 160,4 %, соняшнику — на 261,0 %, ріпаку — на 161,6 % та сої — на 411,8 % (табл. 2).

Кінцевою метою діяльності підприємства в ринкових умовах є отримання прибутку. Тому дуже важливо під час стратегічного планування врахувати всі фактори і аспекти подальшо-

Таблиця 6. Ефективність виробництва основних сільськогосподарських культур в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

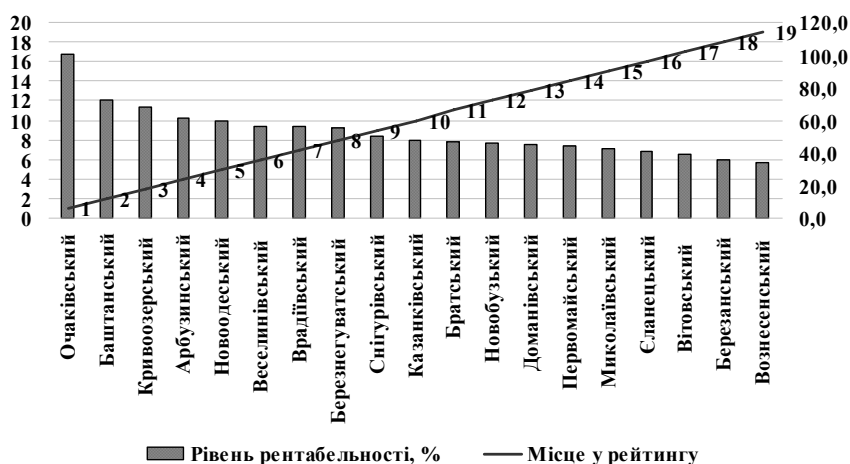
Показник	Зернові та зернобобові			Соняшник		
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Урожайність, ц з 1 га	33,4	33,5	40,3	21,4	24,0	26,1
Виробнича собівартість, грн	140,19	248,55	214,52	242,34	524,89	604,66
Повна собівартість реалізованої продукції, грн	155,72	260,84	246,27	276,44	638,04	636,74
Ціна реалізації 1 ц, грн	179,45	300,48	330,25	386,13	787,46	855,23
Прибуток у розрахунку на:						
- 1 ц	23,73	39,64	83,98	109,69	149,42	218,49
- 1 га	792,58	1327,94	3384,39	2347,37	3586,08	5702,59
Рівень рентабельності, %	15,2	15,2	34,1	39,7	23,4	34,3

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Миколаївській області.

Рис. 5. Динаміка рівня рентабельності та прибутковості галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики у Миколаївській області.

Рис. 6. Місце Вознесенського району у рейтингу Миколаївської області за показником рівня рентабельності галузі рослинництва в сільськогосподарських підприємствах у 2016 році

Джерело: побудовано за даними Головного управління статистики у Миколаївській області.

го розвитку для повного і обґрунтованого визначення величини прибутку підприємства та забезпечення певного рівня прибутковості.

За даними Головного управління статистики у Миколаївській області у результаті реалізації зернових та зернобобових культур у 2016 році в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району було отримано 59,8 млн грн прибутку, що дозволило досягти доволі високого рівня рентабельності — 34,1 %. При цьому найвищий показник рівня рентабельності встановлено по ячменю (38,6 %), а найменший по кукурудзі на зерно (7,9 %) (табл. 3).

Від реалізації сояшнику у 2016 році було отримано 90,7 млн грн прибутку; по ріпаку — 2,6 млн грн. У результаті — рівень рентабельності сояшнику склав 34,3 %, а ріпаку — 75,7% (табл. 4).

Перевищення рівня рентабельності по ріпаку забезпечила значна різниця між нижчому рівнем собівартості порівняно з сояшником, при тому, що ціна реалізації у культур майже однакова.

Найгірша ситуація склалась у результаті реалізації плодів, де було отримано 315,9 тис. грн збитку та -2,8 % рівня збитковості (табл. 5).

Виробництво та реалізація зернових та сояшнику у 2014—2016 роках у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району були ефективними (табл. 6).

По зерновим культурам найбільш вдалим був 2016 рік — прибуток у розрахунку на 1 га склав 3384,39 грн, а рівень рентабельності — 34,1 %. По сояшнику за рівнем отриманого на 1 га прибутку найбільш вдалим був також

2016 рік — прибуток у розрахунку на 1 га склав 3384,39 грн, а за рівнем рентабельності — 2014 рік (39,7 %).

За період з 2000 по 2016 роки по галузі рослинництва рівень рентабельності зріс на 25,8 %, а рівень прибутковості в розрахунку на 1 га — в 194 рази (рис. 5). Найвищі значення рівнів рентабельності та прибутковості було отримано відповідно у 2012 році (38,1 %) та 2015 році (3069,1 грн); найнижчі значення рівнів рентабельності та прибутковості було отримано у 2005 році відповідно — 12,4 % та -3,3 грн.

Незважаючи на достатньо високі показники розвитку галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств у динаміці, серед 19-и районів Миколаївської області Вознесенський район посів останнє 19-е місце за рейтингом показника рівня рентабельності галузі (рис. 6).

ВИСНОВОК

Отримані дані підтверджують гіпотезу про низький рівень економічної ефективності землекористування сільськогосподарських підприємств Вознесенського району порівняно з іншими районами Миколаївської області, що свідчить про необхідність запровадження економіко-організаційних заходів по підвищенню ефективності діяльності галузі та забезпеченню її сталого розвитку.

Вирішити цю проблему, на наше переконання, можливо шляхом реалізації розробленої авторами Концепції стійкого розвитку землекористування [6]. У відповідності до запропонованої концепції мають бути розроблені стратегія та програма стійкого розвитку землекористування. При розробці стратегії слід визначальними мають бути такі принципи: принцип наукової обґрунтованості землекористування; принцип екологічності науково-технічного прогресу в землекористуванні; принцип стійкості землекористування; принцип утилітаризму [7].

Література:

1. Котикова О.І. Прийняття компромісних рішень у сільськогосподарському землекористуванні: монографія / О.І. Котикова, А.Я. Сохнич, М.М. Бабич, А.А. Сохнич. — Миколаїв: Видавництво МНАУ, 2013. — 189 с.

2. Котикова О.І. Тенденції вітчизняного землекористування та закономірності переходу його до моделі стійкого / О.І. Котикова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв, 2008. — Випуск 4 (48). — С. 66—70.

3. Бабич М.М. Оптимізація розмірів орендної плати за землю / М.М. Бабич // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв: Вид-во МДАУ, 2007. — Випуск № 2 (43). — С. 93—98.

4. Бабич М.М. Розвиток орендних земельних відносин у сільському господарстві Миколаївської області / М.М. Бабич // Економіка АПК. — 2008. — № 1. — С. 24—29.

5. Христенко О.А. Якісний стан та ефективність використання земельних угідь в аграрних підприємствах Миколаївської області / О.А. Христенко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв: МДАУ — 2001. — Вип. 4. — С. 78—83.

6. Котикова О.І. Концепція стійкого розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні / О.І. Котикова // Інноваційна економіка. — 2012. — № 6 (32). — С. 22—28.

7. Котикова О.І. Стійкий розвиток як концептуальна основа сільськогосподарського землекористування в Україні: монографія / О.І. Котикова. — Миколаїв: Видавець Ганна Гінкул, 2009. — 330 с.

References:

1. Kotykova, O.I. Sokhnych, A.Ya. Babych, M.M. and Sokhnych, A.A. (2013), *Pryiniattia kompromisnykh rishen u silskohospodarskomu zemlekorystuvanni* [Adopting compromise solutions in agricultural land use], Vydavets MNAU, Mykolayiv, Ukraine.

2. Kotykova, O.I. (2008), "Trends in domestic land use and patterns of transition to a sustainable model", *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomia*, vol. 4 (48), pp. 66—70.

3. Babych, M.M. (2007), "Optimize the size of the rent for the land", *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomia*, vol. 2 (43), pp. 93—98.

4. Babych, M.M. (2007), "Development of leasehold land relations in the agriculture of Mykolaiv region", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 24—29.

5. Khrystenko, O.A. (2001), "Qualitative condition and efficiency of land use in agrarian enterprises of the Mykolaiv region", *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomia*, vol. 4, pp 78—83.

6. Kotykova, O.I. (2012), "Concept of Sustainable Development of Agricultural Land Use in Ukraine", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 6 (32), pp. 22—28.

7. Kotykova, O.I. (2009), *Stiiky rozvytok yak kontseptualna osnova silskohospodarskoho zemlekorystuvannia v Ukraini* [Sustainable Development as a Conceptual Framework for Agricultural Land Use in Ukraine], Vydavets Hanna Hinkul, Mykolayiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2018 р.